

Grade: 7

Course: Bolī (ਬੋਲੀ)

Lesson Number: 06

Unit: Dohre (ਦੋਹਰੇ)

Title: Dohre I

Standards

Standard 8:

- Students listen critically and respond appropriately to oral communication.
  - Students re-tell, paraphrase, and explain what has been said by a speaker.
  - Students connect and relate prior experiences, insights, and ideas to those of a speaker.
  - Students pose relevant questions sufficiently limited in scope to be completely and thoroughly answered.

Standard 9:

- Students recite and give oral interpretations on Anandu Sāhib (ਅਨੰਦੁ ਸਾਹਿਬ) and *dohre*.

Objectives

1. The students learn to recite the *dohre*.
ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਰਦਾਸ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਦੋਹਰੇ ਬੋਲਣਾ ਸਿਖਦੇ ਹਨ।
2. The students understand the historical base and the message given in the *dohre*.
ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੋਹਰਿਆਂ ਦੇ ਭਾਵ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਿਛੋਕੜ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
3. Students will learn how traditions go through a developmental process with a case study on *dohre*. Two different versions of *dohre* will be presented to revive the Sikh traditions. ਦੋਹਰੇਆਂ ਦੇ ਉਦਾਹਰਣ ਰਾਹੀਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਹ ਸਮਝਣਗੇ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਰਿਵਾਇਤਾਂ ਅਪਣੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪਰਕਿਰਿਆ ਦੌਰਾਨ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਰੂਪ ਬਦਲ ਲੈਦੀਆਂ ਹਨ।

Prerequisites

- This is lesson one in two part series of lessons on *dohre*.
- The students should be aware of the verses being recited after the Ardās (ਅਰਦਾਸ) in divān (ਦਿਵਾਨ).

Materials

- Pens/pencils.
- Dry/erase board.
- Markers.
- Lined paper.
- Highlighters.
- Copies of the accurate version of *dohre* (provided in the teacher resources).

Advanced Preparation

- The teacher should read the attached article on *dohre* (see resources) and should have clear understanding of the different versions.
- The teacher should understand that historically Gurū Gobind Singh Sāhib gave Gurūship to Gurū Granth and Gurū Panth. The Panthic Sikh Rahit Maryādā outlines the Gurū Panth (ਗੁਰੂ ਪੰਥ) as follows (both in Gurmukhī and English Translation):

- “(ੳ) ‘ਗੁਰੂ ਪੰਥ’: ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ‘ਗੁਰੂ ਪੰਥ’ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਦਸਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸਰੂਪ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਗੁਰਿਆਈ ਸੌਪੀ।”
- “(a) The Guru Panth (Panth’s status of Gurū-hood) means the whole body of committed baptized¹ Sikhs. This body was fostered by all the ten Gurūs, and the tenth Gurū gave it its final shape and invested it with Gurū-hood.”
- Following is another example from Professor Tejā Singh’s ‘Outline of Sikh Doctrines’
  - “The Guru, as mentioned above, worked with two things: the personal association and the Word. Now after the death of Guru Gobind Singh the personality and the Word were separated. The Panth was invested with the personality of the Guru, and the incorporated Word became the Gyan Guru. That is, in simple words, the Khalsa panth was to be the guru in future, not in super session of the previous Gurus, but as authorized to work in their name; and it was invariably to guide itself by the teachings of the Gurus as found in the Holy Granth. So that the Sikhs came to name Guru Nanak and the Guru Panth in the same breath.”
- The teacher should make sufficient copies of the provided *dohre*.

Engagement (25-30 minutes)

- Greet the students and let them settle down.
ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜੀ ਆਇਆਂ ਆਖੋ ਅਤੇ ਅਪਣੀ ਥਾਂ ਲੈਣ ਦਿਉ।
- Ask them if they can tell the last sentence/verse of the daily Sikh Ardās.
ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਬੈਠਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੁੱਛੋ ਕਿ ਸਾਡੀ ਅਰਦਾਸ ਦੀ ਅਖੀਰਲੀ ਤੁਕ ਕੀ ਹੈ?
- Most probably the students would be able to answer it by saying ‘ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ, ਤੇਰੇ ਭਾਣੇ ਸਰਬਤ ਦਾ ਭਲਾ’.
ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦਸ ਸਕਣਗੇ ‘ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ, ਤੇਰੇ ਭਾਣੇ ਸਰਬਤ ਦਾ ਭਲਾ’।
- In case they do not answer, tell them the above mentioned verse yourself.
ਜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਾ ਦਸ ਸਕਣ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਬੋਲ ਦਿਉ।
- Then begin singing the first couplet from the *dohre* we sing after Ardās (ਆਗਿਆ ਭਈ ਅਕਾਲ ਕੀ...) and let the students guess what it is?
ਉਪਰੰਤ ਪਹਿਲਾ ਦੋਹਰਾ ‘ਆਗਿਆ ਭਈ ਅਕਾਲ ਕੀ...’ ਗਾ ਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਝਣ ਲਈ ਕਹੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਗਾਇਆ ਹੈ?
- They should be able to recognize that this is the part of some verses/couplets we sing after the Ardās.
ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪਛਾਣ ਸਕਣਗੇ ਕਿ ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਦੋਹਰਿਆਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ।
- Explain to the students that it is a custom to sing/recite three *dohre* after the Ardās.
ਫਿਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉ ਕਿ ਇਸ ਸਮੇਤ ਤਿੰਨ ਦੋਹਰੇ ਅਰਦਾਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
- Also explain that:
ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸੋ ਕਿ:
  - Reciting *dohre* is not a mandatory part of Sikh Rahit Maryādā. Different *saṅgats* sing different versions. Let them know that you will go over two versions and discuss them together

¹ We have used the officially sanctioned translation of the Sikh Rahit Maryādā over here which uses the word “baptized”. We suggest usage like “duly initiated Sikhs” or “committed Sikhs” to refer to those Sikhs that have undergone the Khande-ki-Pahul ceremony (also known as Amrit ceremony)

ਦੋਹਰਾ ਸਿਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਵਖ-ਵਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੋਹਰੇ ਦੇ ਵਖੋ ਵਖਰੇ ਰੂਪ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਦੋਹਰੇਆਂ ਦੇ ਦੋ ਰੂਪਾਂ ਤੇ ਗੌਰ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੋਗੇ।

- *Dohre* are not Gurbānī – they are not contained in Gurū Granth Sāhib and are not part of the Bānī of Gurū Gobind Singh Sāhib in any form. It is from the contemporaries or Sikh writers who used to write as if it was from the Gurū's mouth. These came to be known as Gurū Phurmān (ਗੁਰੂ ਫੁਰਮਾਣ).

ਦੋਹਰੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਹੀਂ ਹਨ; ਨਾਂ ਉਹ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚੋਂ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਉਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਪਰਕਾਰ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਦੇ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦੇ ਜਾਪਣ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਫੁਰਮਾਣ ਕਰਕੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

- Tell them that the *dohre* we sing now are not exactly the same as were written originally. ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸੋ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਦੋਹਰੇ ਅਸੀਂ ਅਜ ਗਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਉਹ ਅਪਣੇ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹਨ।
- With the passage of time, the middle or the second couplet has gone through more than one transformation. ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਦੂਜੇ (ਵਿਚਕਾਰਲੇ) ਦੋਹਰੇ ਵਿਚ ਕਈ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ।
- The first two couplets ('ਆਗਿਆ ਭਈ ਅਕਾਲ... ਅਤੇ 'ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ...') are taken from the book on Sikh history called Panth Prakāsh (ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼) by Giānī Giān Singh (ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ). ਪਹਿਲੇ ਦੋਵੇਂ ਦੋਹਰੇ (ਆਗਿਆ ਭਈ ਅਕਾਲ ਕੀ... ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ...) ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਰਚਿਤ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਹਨ।
- The last couplet (ਰਾਜ ਕਰੇਗਾ ਖਾਲਸਾ...) is taken from Gurū Gobind Singh Sāhib's (ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ) contemporary Bhāi Nand Lāl's (ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ) bānī called Tankhāhnāmā (ਤਨਖਾਹਨਾਮਾ). ਅੰਤਲਾ ਦੋਹਰਾ (ਰਾਜ ਕਰੇਗਾ ਖਾਲਸਾ...) ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।
- The students should take notes of the important details about *dohre*. ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੋਹਰਿਆਂ ਬਾਰੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਵਡਮੁੱਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਲਿਖ ਲੈਣ।

Note: Teacher must note that an assumption has been made that students are familiar with the prevalent *dohre*. If they are not please make sure that you provide either a copy for each student or write it on chart paper where it is visible to all students.

ਟਿੱਪਣੀ: ਅਧਿਆਪਕ ਧਿਆਨ ਰਖਣ ਕਿ ਇਹ ਮਨ ਕਿ ਚਲਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਰਚੱਲਤ ਦੋਹਰੇਆਂ ਨਾਲ ਵਾਕਫ਼ ਹਨ। ਜੇ ਕਰ ਇੰਝ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਹਰ ਇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਦੋਹਰੇ ਦੀ ਇਕ ਨਕਲ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਾਏ ਜਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਚਾਰਟ ਉੱਤੇ ਲਿਖ ਦਵੇ।

Exploration (25-30 minutes)

- Hand out the copies of the *dohre* (provided in resources) to the students. ਦੋਹਰੇਆਂ ਵਾਲਾ ਪਤਰਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਉ।
- Read the three couplets one after the other and the students repeat after you. ਦੋਹਰੇ ਉਚੀ ਬੋਲ ਕੇ ਪੜ੍ਹੋ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿੱਛੇ ਬੋਲਣ।
- Ask them to highlight/underline the middle couplet 'ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਮਾਨੀਅਹਿ ਪਰਗਟ ਗੁਰੂ ਕੀ ਦੇਹ। ਜੋ ਸਿਖ ਮੇਂ ਮਿਲਬੇ ਚਹਿਹ ਖੋਜ ਇਨਹੁ ਮਹਿ ਲੇਹੁ'. Guide them by highlighting and showing your sample copy. ਆਪਣਾ ਪੰਨਾ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਚਲੇ ਦੋਹਰੇ ਥੱਲੇ ਲਕੀਰ ਲਾਉਣ ਲਈ ਕਹੋ। (ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਮਾਨੀਅਹਿ ਪਰਗਟ ਗੁਰੂ ਕੀ ਦੇਹ। ਜੋ ਸਿਖ ਮੇਂ ਮਿਲਬੇ ਚਹਿਹ ਖੋਜ ਇਨਹੁ ਮਹਿ ਲੇਹੁ)

- Explain to the students that this highlighted couplet seems more appropriate than the prevalent one because of the following reasons:
ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਇਹ ਦੋਹਰਾ ਹੁਣ ਬੋਲੇ ਜਾ ਰਹੇ ਦੋਹਰੇ ਤੋਂ ਸਿਖ ਨਿਸ਼ਚੇ ਦੇ ਜਿਆਦਾ ਨੇੜੇ ਹੈ:
  - It is written by Bhāi Prahilād Singh (ਭਾਈ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਸਿੰਘ) who was a contemporary Sikh of Gurū Gobind Singh Sāhib. Further explain to them that we need to look at original or close to original sources to substantiate our traditions – not just prevalent custom and tendencies.
ਇਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਿਖ ਭਾਈ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਾਓ ਕਿ ਰਵਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਲਈ ਸਾਹਨੂੰ ਮੂਲ ਜਾਂ ਉਹਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸ੍ਰੋਤ ਵਲ ਤੱਕਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕੇਵਲ ਪਰਚੱਲਤ ਰਿਵਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
  - It is a perfect reflection of our tenth Gurū's command of Gurū Granth (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ) and Gurū Panth (ਗੁਰੂ ਪੰਥ). He ordered the Sikhs in 1708 at Nander (ਨੰਦੇੜ) to find Gurū's soul in Gurū Granth Sāhib and to have the vision of Gurū in the presence of Khālsā, (ਖ਼ਾਲਸਾ). This aspect is popularly referred to as '*ātma granth vic, sharīr panth vic*' ('ਆਤਮਾ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ, ਸ਼ਰੀਰ ਪੰਥ ਵਿਚ')।
ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਸਾਨੂੰ 'ਆਤਮਾ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ, ਸ਼ਰੀਰ ਪੰਥ ਵਿਚ' ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ੧੭੦੮ ਵਿਚ ਨੰਦੇੜ ਵਿਖੇ ਦਿਤੀ ਸੀ।
  - To help students better understand what this means, read to them the passage from the Panthic Sikh Rahit Maryādā
ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਮਝ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਪੰਥਿਕ ਸਿਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਦੀ ਹੇਠ ਦਿੱਤੀ ਪੰਕਤੀ ਪੜ੍ਹ ਦਵੇ।
    - “(ੳ) ‘ਗੁਰੂ ਪੰਥ’: ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ‘ਗੁਰੂ ਪੰਥ’ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਦਸਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸਰੂਪ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਗੁਰਿਆਈ ਸੌਂਪੀ।
    - “(a) *The Guru Panth (Panth's status of Gurū-hood) means the whole body of committed baptized Sikhs. This body was fostered by all the ten Gurūs and the tenth Gurū gave it its final shape and invested it with Guru-hood.*”
- Also tell them that by singing the middle couplet in its prevalent form (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਮਾਨੀਓ ਪ੍ਰਗਟ ਗੁਰਾਂ ਕੀ ਦੇਹ। ਜੇ ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਮਿਲਬੇ ਚਹਿਹ ਖੋਜ ਸਬਦ ਮਹਿ ਲੇਹ।), we get closer to becoming idol worshippers rather than staying away from it. When we use the word ‘ਦੇਹ –Deh’ it means body. This may be misinterpreted that the Gurū Granth Sāhib is a body that has to be taken care of just like a body. We need to remember Gurū Granth Sāhib is eternal and its message is our prime focus.
ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸੋ ਕਿ ਹੁਣ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਦੂਜਾ ਦੋਹਰਾ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਮਾਨੀਓ ਪ੍ਰਗਟ ਗੁਰਾਂ ਕੀ ਦੇਹ। ਜੇ ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਮਿਲਬੇ ਚਹਿਹ ਖੋਜ ਸਬਦ ਮਹਿ ਲੇਹ।), ਬੁਤ-ਪੂਜਤਾ ਦੇ ਵਲ ਜਾਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਣਾ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਦੋਹਰੇ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰ ‘ਦੇਹ’ ਦਾ ਅਰਥ ਸ਼ਰੀਰ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਦੇਹ ਅੱਖਰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਕ ਸ਼ਰੀਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸਾਂਭਣਾ ਹੈ। ਜਦਕੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜਨਮ ਮਰਣ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਹਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਅਮਲ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।
- Tell each student to read the three couplets aloud and make others to repeat after. This would help them in memorizing the *dohre*.
ਉਪਰੰਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਾਰੀ ਸਿਰ ਉਚੀ ਬੋਲ ਕੇ ਦੋਹਰੇ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਕਹੋ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੋਹਰੇ ਯਾਦ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।

Explanation/Extension (5-10 minutes)

- Tell the students that you will continue learning about the *dohre* in the next class too.

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦਸ ਦਿਉ ਕਿ ਅਗਲੇ ਪਾਠ ਵਿਚ ਉਹ ਦੋਹਰੇਆਂ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ।

- In the next class you will discuss the wrong practices of the past and present based on the prevalent version of *dohre*.
ਅਗਲੇ ਸਿਖਿਆ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਪਰਚੱਲਤ ਦੋਹਰੇ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਕੀ ਪਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗਲਤ ਰੂਪ ਉੱਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੁਣ ਅਤੇ ਪਿੱਛੇ ਦੇ ਸਿਖ ਅਮਲ ਤੇ ਪਏ ਪਰਭਾਵ ਬਾਰੇ ਵੀ ਗਲ ਕਰਾਂਗੇ।
- The students will also understand the context in which the middle couplet took its present shape.
ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਸੋ ਕਿ ਇਹ ਵੀ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਵਿਚਲੇ ਦੋਹਰੇ ਨੇ ਕਿਉਂ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਰੂਪ ਬਦਲਿਆ।
- Their homework is to memorize the given three *dohre*.
ਤਿਨਾਂ ਦੋਹਰੇਆਂ ਨੂੰ ਕੰਠ ਕਰਨਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ।

Evaluation (on-going)

- The evaluation for the knowledge gained in this class would take place in next session.
ਇਸ ਪਾਠ ਵਿਚ ਲਈ ਗਈ ਸਿਖਿਆ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਅਗਲੇ ਸਿਖਿਆ-ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

Teacher Resources

The following article will help the teachers understand the background and the purpose of dohre to great extent.

ਹੇਠ ਦਿਤਾ ਲੇਖ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਦੋਹਰੇ ਦੇ ਮੰਤਵ ਅਤੇ ਪਿਛੋਕੜ ਉੱਤੇ ਚਾਨਣ ਪਾਏਗਾ।

It is a custom to sing three couplets (*dohre*) after the completion of the Sikh prayer (*ardās*) in the congregation of our *Gurduārās*. These couplets are not from *Gurbānī* (the direct revelations through the *Gurū*) but rather they are the explications of the *Gurū*'s order (*Gurū phurmān* – ਗੁਰੂ ਫੁਰਮਾਣ) and a reminder of the Sikh inspirational memory (*Sikh yād* - ਸਿਖ ਯਾਦ). All throughout history and even today those imbued with the *Gurū*'s word express their love and devotion to the *Gurū* through creative expressions. It is to be noted that the inspiration of this creativity must have come from the individual's own interpretations and immense desire to express their love and send a message to the community to share that love.

Consider the action of walking forward. When we walk, one foot remains behind on the ground providing firm support to the other foot so that it may move forward. Similarly, to march forward in history as a community, we need the support of these creative yet simple explanations of the *Gurū*'s edicts. The community requires the foundation of these inspirational memories to grow and progress on the path of *Sikhī*. It is hoped that this short article will provide all of us with a rudimentary understanding of what we recite in our congregations. Who knows, given this understanding we may be inspired and, as a result, may convert our emotions into creative expressions like the Sikhs of the past.

The first two couplets that are sung in the congregation, which are given below, are of *Giānī Giān Singh* from his monumental work called *Panth Prakāsh*. This book is a detailed history of the Sikhs in the language of *Braj* and it is in verse. This work was published in the year 1880. The two couplets taken from it are:

ਆਗਿਆ ਭਈ ਅਕਾਲ ਕੀ ਤਬੈ ਚਲਾਯੋ ਪੰਥ।

ਸਭ ਸਿਖਨ ਕੇ ਹੁਕਮ ਹੈ ਗੁਰੂ ਮਾਨੀਓ ਗ੍ਰੰਥ।

āgiā bhaī akāl kī tabai calāyo panth.

sabh sikhān ko hukam hai gurū mānīo granth.

As was ordained by the Timeless, thus was established the Path

To all Sikhs, let this be the order, recognize the Granth as your Gurū

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਕੇ ਮਾਨੀਓ ਪ੍ਰਗਟ ਗੁਰਾਂ ਕੀ ਦੇਹ।

ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਮਿਲਬੋ ਚਹੇ ਖੋਜ ਸਬਦ ਮੈਂ ਲੇਹ।

gurū granth ko mānīo pragaṭ gurām kī deh.

jo prabh ko milbo cahe khoj sabad maim leh.

The reverend Gurū Granth is the visible body of the Gurūs

Whoever wished to meet Vāhgurū should do so searching in the Sabad.

Alternately, another couplet has also been popular in place of the second couplet. This is:

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਮਾਨੀਓ ਪ੍ਰਗਟ ਗੁਰਾਂ ਕੀ ਦੇਹ।

ਜਾ ਕਾ ਹਿਰਦਾ ਸੁਧ ਹੈ ਖੋਜ ਸਬਦ ਮਹਿ ਲੇਹ।

gurū granth jī mānīo pragaṭ gurām kī deh.

jā kā hirdā sudh hai khoj sabad mahi leh.

The reverend Gurū Granth is the visible body of the Gurūs

Those that wish to purify their souls, delve into the Sabad.

Note regarding couplet #2: We came across several versions of this couplet within varying editions of Panth Prakash and at large; the differences ranges in few to several word variations.

The first line of the first couplet affirms the Gurū's order that the inauguration of the Khālsā Panth was a direct result of the Will of Vāhgurū (ਵਾਹਗੁਰੂ). From the Sarbloh Granth (ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ), that is attributed to Gurū Gobind Singh Sāhib, we hear:

ਖਾਲਸਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕੀ ਫੌਜ, ਪ੍ਰਗਟਿਓ ਖਾਲਸਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮ ਕੀ ਮੌਜ।

khālsā akāl purkh kī fauj, pragṭio khālsā Pramātam kī mauj

Khālsā (Panth) is the army of the Timeless Being, the Khālsā has been inaugurated at the fancy of that Almighty Soul!

The second line reminds all Sikhs to recognize the Gurū Granth Sāhib as their Gurū. It is a solid reminder of Gurū Gobind Singh Sāhib's order in the year 1708 at Nander in which he bequeathed the reigns of the House of Nānak jointly upon the Gurū Granth and the Gurū Panth.

Sikh traditions (ਆਤਮਾ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ, ਸਰੀਰ ਪੰਥ ਵਿਚ) maintain Gurū Granth Sāhib to be the soul or divine light (*jot* – ਜੋਤ) of the Gurūs. The aforesaid dohre may be interpreted to mean that the Gurū Granth Sāhib is to be considered the body of the Gurūs and, thus, should be treated as a body. It dangerously brings us closer to becoming idol worshipers rather than keeping us away from it.

Various writings, on the other hand, show us that for a vision of the Gurū a Sikh is to seek the presence of the Khālsā. For example, Bhāi Prahād Singh, in his rahitnāme states: (note the similarity of the couplet with the one we sing today)

ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਮਾਨੀਅਹਿ ਪ੍ਰਗਟ ਗੁਰੂ ਕੀ ਦੇਹ।

ਜੋ ਸਿਖ ਮੇ ਮਿਲਬੇ ਚਹਿਹ ਖੋਜ ਇਨਹੁ ਮਹਿ ਲੇਹੁ।

gurū khālsā mānīahi pargaṭ gurū kī deh.

jo sikh mo milbe cahih khoj inhu mahi lehu.

Recognize the Gurū Khālsā as the body of our beloved Gurūs

Those Sikhs that seek the acquaintance of the Gurū, search within them.

However, we have to understand the context in which Giānī Giān Singh wrote the couplet that we sing today in our Gurduārās and homes. The late 1880's were a beginning of a re-awakening within the Sikh community. It was the time in Sikh history when many individuals were claiming themselves to be the Gurū of the Sikhs or at least were demanding special reverence for being direct descendents of the Gurūs. In addition, the Hindu Brahminical practice of idol worship had entered the Gurduārās. In fact, there were idols installed in the Harimandar Sāhib and the worshipping of idols of Gurū Nanak and other Hindu deities was becoming common practice among the masses. Giānī Giān Singh, a prolific writer and kīrtanīā (ਕੀਰਤਨੀਆ), thought it necessary to send the message to the Sikh Panth that revelations of the Gurū (*bāṇī*) were to be considered the sole bestower of liberation and the object of reverence and not any individual body (ਦੇਹਧਾਰੀ - *dehdhārī*) or any idol. It was a short-term solution to a specific contemporary problem and it worked – to some extent. Today there is no popular worship of idols in our Gurduārās. However, we have lost the focus on the vision of the Tenth Master. Our focus must once again come back to the holistic Gurū – the Gurū Granth and the Gurū Panth. As per the Tenth Master's command:

ਆਤਮਾ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ, ਸਰੀਰ ਪੰਥ ਵਿਚ

The soul resides in the Granth, the body is that of the Panth

The fourth line of Giānī Giān Singh's verse is also misinterpreted and misquoted. In some versions of the Panth Prakāsh – the line reads:

ਜਾ ਕਾ ਹਿਰਦਾ ਸੁਧ ਹੈ ਖੋਜ ਸਬਦ ਮਹਿ ਲੇਹ।

jā kā hirdā sudh hai khoj sabad mahi leh.

Those that wish to purify their souls, delve into the Sabad.

Whereas today in our Gurduārās we read:

ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਮਿਲਬੋ ਚਹੇ ਖੋਜ ਸਬਦ ਮੈਂ ਲੇਹ।

jo prabh ko milbo cahe khoj sabad mairi leh.

Those that seek to meet with Vāhgurū, delve into the Sabad

Both of these lines, however, have the same message. The goal of every Sikh is to attain a state of oneness with the Almighty Soul. It is only through the exploration and acceptance of the Sabad that this state of divine union is possible. The key word in these lines is *khøj* – ਖੋਜ – *discover, investigate*. Today, we see undue stress on recitation and repetition of *bāṇī*, specific *sabads* or even specific words from *bāṇī* as a means to solve our spiritual ills. Although the recitation of Gurbāṇī is necessary, it is the understanding, and further living the message of the Sabad into our daily lives that is the goal of all Sikhs.

Now we come to the last couplet that is found in Bhāi Nand Lāl's work called the *Tankhāhnāmā* (ਤਨਖਾਹਨਾਮਾ). This couplet is attributed to our Tenth Master:

ਰਾਜ ਕਰੇਗਾ ਖਾਲਸਾ ਆਕੀ ਰਹਿ ਨ ਕੋਇ।

ਖ਼ਾਰ ਹੋਇ ਸਭ ਮਿਲੈਗੇ ਬਚਹਿ ਸ਼ਰਨ ਜੋ ਹੋਇ।

rāj karegā *khālsā* ākī rahahi na koi.

khvar hoi sabh milaimge bacahi sharan jo hoi.

The Sikh people shall remain free and sovereign, always, non-challenging this position.

*For, all shall realize, after bitter frustration, that there is no redemption except in the way of the life that the *Khālsā* upholds!*

According to some historians, the custom of reciting this couplet after ardās began during the time of Bābā Bandā Singh Bahādur (1710-16). As we are all aware, that was a time when not only was there an all out war with the Mughal armies and the Sikh armies, but there were royal edicts from the emperor(s) of the time asking for the total annihilation of the Sikh community. When they were faced with extreme hardships at the hand of tyrannical rulers and when death and destruction were chasing them in every way, shape and form, then it was this reminder of Bhāi Nand Lāl that gave them sustenance to carry on and provided them a means to convert their energies into ascending spirits – *caṛhdī kalā* (ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ).

There are no two ways about this. Sovereignty has been bestowed on the *Khālsā* by Gurū Gobind Singh Sāhib. No matter what the contemporary socio-political situation may be, in our hearts and minds we are sovereign.

The power of this couplet has been immense in recent history as well. It was recited frequently during the time of the agitation for the freeing of the Gurduārās from the control of the Mahants (ਮਹੰਤ) and British government appointees and also during the Sikh struggle for India's independence from the British. It was sung by the jailed inmates that were on death row to remind them of their sovereignty. Again during the recent struggle for sovereignty and the fight against

the tyranny of the Indian government this couplet has continuously reminded Sikhs of their Gurū given claim to sovereignty and justice.

At every step in Sikh history after Gurū Gobind Singh Sāhib, this couplet has reminded the Sikhs that tyranny and discrimination is not permanent and that victory of the *Khālsā* shall prevail. It reminds the Sikh community of their responsibilities, which go hand in hand with one another, of spiritual upliftment, social activism and political justice.

So, in conclusion there seem to be a few themes that pervade these few lines that we as a community recite today in our congregations. These lines are a call to arms, yet these lines are also an impetus for a moment of resting and contemplation. These lines are an inspiration to move forward with full force, yet these lines are also a moment to relish our past glory through reflection. Whatever message we may take from these lines, they are a strong reminder of the unique doctrine of the House of Gurū Nānak: *sevā-simran, mīrī-pīrī, sant-sipāhī, Granth-Panth*. This doctrine is not a dichotomy or a duality; it is a fully holistic and unique principle that encourages us to be the best humans we possibly can.

References

- ਅਰਦਾਸ - ਦਰਸ਼ਨ, ਰੂਪ, ਅਭਿਆਸ - *Ardās - Darshan, Rūp, Abhiās* - Jasvant Singh Nekī, Singh Brothers, Māī Sevām, Amritsar, Pañjāb, India
- The Sikhs in History, Saṅgat Singh, Uncommon Books, New Delhi, India
- The Encyclopedia of Sikhism, Editor - Harbans Singh, Pañjābī University, Paṭiālā, Pañjāb, India
- ਗੁਰਮਤ ਮਾਰਤੰਡ - *Gurmat Mārtaṇḍ* - Bhāī Kāhn Singh Nābhā, SGPC, Amritsar, Pañjāb, India

Dohre

Note: Please note that over the years no change has been made to couplet one or three, but there have been variations to couplet two which have been found in various texts and editions of Panth Prakash.

Couplet #1

ਆਗਿਆ ਭਈ ਅਕਾਲ ਕੀ ਤਬੈ ਚਲਾਯੋ ਪੰਥ।

ਸਭ ਸਿਖਨ ਕੇ ਹੁਕਮ ਹੈ ਗੁਰੁ ਮਾਨੀਓ ਗੁੰਥ।

āgiā bhaī akāl kī tabai calāyo panth.

sabh sikhān ko hukam hai gurū mānīo granth.

As was ordained by the Timeless, thus was established the Panth

To all Sikhs, let this be the order, recognize the Granth as your Gurū

Author: Giānī Giān Singh, Panth Prakāsh, 11, 40

Couplet #2

ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਮਾਨੀਅਹਿ ਪ੍ਰਗਟ ਗੁਰੂ ਕੀ ਦੇਹ।

ਜੇ ਸਿਖ ਮੇ ਮਿਲਬੇ ਚਹਿਹ ਖੋਜ ਇਨਹੁ ਮਹਿ ਲੇਹੁ।

gurū khālsā mānīahi pargaṭ gurū kī deh.

jo sikh mo milbe cahih khoj inhu mahi lehu.

Recognize the Gurū Khālsā as the body of our beloved Gurūs

Those Sikhs that seek the acquaintance of the Gurū, search within them.

Author: Bhāī Prahād Singh, Rahitnāme, 24

Prevalent Versions:

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਮਾਨੀਓ ਪ੍ਰਗਟ ਗੁਰਾਂ ਕੀ ਦੇਹ।
ਜਾ ਕਾ ਹਿਰਦਾ ਸੁਧ ਹੈ ਖੋਜ ਸਬਦ ਮਹਿ ਲੇਹ।

gurū granth jī mānīo pragat gurām kī deh.
jā kā hirdā sudh hai khoj sabad mahi leh.
The reverend Gurū Granth is the visible body of the Gurūs
Those that wish to purify their souls, delve into the Sabad.
Author: Giānī Giān Singh, Panth Prakāsh (1880)

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਕੇ ਮਾਨੀਓ ਪ੍ਰਗਠ ਗੁਰਾਂ ਕੀ ਦੇਹ।
ਜੇ ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਮਿਲਬੋ ਚਹੇ ਖੋਜ ਸਬਦ ਮੈਂ ਲੇਹ।

gurū granth ko mānīo pragat gurām kī deh.
jo prabh ko milbo cahe khoj sabad maim leh.
The reverend Gurū Granth is the visible body of the Gurūs
Whoever wished to meet Vāhgurū should do so searching in the Sabad.
Author: Giānī Giān Singh, Panth Prakāsh (1987)

Couplet #3

ਰਾਜ ਕਰੇਗਾ ਖਾਲਸਾ ਆਕੀ ਰਹਹਿ ਨ ਕੋਇ।
ਖ੍ਵਾਰ ਹੋਇ ਸਭ ਮਿਲੈਂਗੇ ਬਚਹਿ ਸ਼ਰਨ ਜੋ ਹੋਇ।

rāj karegā khālsā ākī rahahi na koi.
khvar hoi sabh milainge bacahi sharan jo hoi.
The Sikh people shall remain free and sovereign, always, non-challenging this position.
For, all shall realize, after bitter frustration, that there is no redemption except in the way of the
life that the Khālsā upholds!
Author: Bhāī Nand Lāl, Tankhāhnāmā, 36

Grade: 7

Course: Bolī (ਬੋਲੀ)

Lesson Number: 07

Unit: Dohre (ਦੋਹਰੇ)

Title: Dohre II

Standards

Standard 8:

- Students listen critically and respond appropriately to oral communication.
  - Students re-tell, paraphrase, and explain what has been said by a speaker.
  - Students connect and relate prior experiences, insights, and ideas to those of a speaker.
  - Students pose relevant questions sufficiently limited in scope to be completely and thoroughly answered.

Standard 9:

- Students recite and give oral interpretations on Anandu Sāhib (ਅਨੰਦੁ ਸਾਹਿਬ) and *dohre*.

Standard 10:

- Students deliver focused recitations and oral presentations.
  - Students speak in a manner that guides the listener to understand important ideas by using proper phrasing, pitch, and modulation.
  - Students deliver oral summaries of articles and books.
  - Students clarify and enhance oral presentations through the use of appropriate props (e.g., objects, pictures, charts).
  - Students read prose and poetry aloud with fluency, rhythm, and pace, using appropriate intonation and vocal patterns to emphasize important passages of the text.
  - Students recite brief poems (i.e., five to six stanzas), soliloquies, or dramatic dialogues, using clear diction, tempo, volume, and phrasing.

Objectives

1. The students memorize the three *dohre*.
ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਰਦਾਸ ਉਪਰੰਤ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਦੋਹਰੇ ਕੰਠ ਕਰਦੇ ਹਨ।
2. The students learn about the possible reasons and effects of modified or prevalent version of *dohre*.
ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੋਹਰੇਆਂ ਦੇ ਬਦਲਵੇਂ ਰੂਪ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਪਰਭਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

Prerequisites

- The students know to sing/recite the three *dohre*.
- The students have knowledge about the writers of *dohre*.

Materials

- Pens/pencils.
- Dry/erase board.
- Markers.
- Lined paper.
- Copies of the accurate version of *dohre* (provided in the teacher resources).

Advanced Preparation

- The teacher should read the attached article on *dohre* (see resources) from Dohre Lesson 1 and should have clear understanding of the original version.
- The teacher should be aware of the prevalent antithetical practices in Sikhs related to Gurū Granth Sāhib (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ) (examples are given in teacher resources).

Engagement (10-15 minutes)

- Have a quick review of the last lesson with the students.
ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਪਿਛਲੇ ਸਿਖਿਆ-ਕਾਲ ਦੇ ਪਾਠ ਉੱਤੇ ਝਾਤ ਮਾਰੋ।
  - We sing three couplets after our Ardās (ਅਰਦਾਸ).
ਅਸੀਂ ਅਰਦਾਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤਿੰਨ ਦੋਹਰੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ।
  - The first two of these are written by Giānī Giān Singh of late nineteenth century.
ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਦੋਹਰੇ ਉੱਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹਨ।
  - The third one is written by Bhāi Nand Lāl ji, Gurū Gobind Singh Sāhib's contemporary.
ਅੰਤਲਾ ਦੋਹਰਾ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਅਤੇ ਪਿਆਰੇ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।
  - Gurū Gobind Singh Sāhib ordered the Sikhs in 1708 at Nander (ਨੰਦੇੜ) to find Gurū's Soul in Gurū Granth Sāhib and to have the vision of Gurū; seek the presence of *Khālsā* (ਖਾਲਸਾ), which is popularly called as 'ਆਤਮਾ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ, ਸ਼ਰੀਰ ਪੰਥ ਵਿਚ' .
ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਸਾਨੂੰ 'ਆਤਮਾ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ, ਸ਼ਰੀਰ ਪੰਥ ਵਿਚ' ਦਾ ਹੁਕਮ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ੧੭੦੮ ਵਿਚ ਨੰਦੇੜ ਵਿਖੇ ਦਿਤਾ ਸੀ।
- Now ask the students if they have memorized all the three *dohre* or a part of it.
ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦੋਹਰੇ ਯਾਦ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹੋ।
- Appreciate the ones who did it and also acknowledge the efforts of those who have memorized even a part of it and encourage them to memorize all.
ਜਿਹੜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਦੋਹਰੇ ਯਾਦ ਕੀਤੇ ਹੋਣ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ੀ ਦਿਉ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰੇ ਕਰੋ।

Exploration (25-30 minutes)

- Tell the students to take out the copies of *dohre* they got in the last class.
ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਸਿਖਿਆ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਦੋਹਰਿਆਂ ਦੀ ਕਾਪੀ ਕਢਣ ਲਈ ਕਹੋ।
- Also provide them with the copies of prevalent version of *dohre*.
ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਰਚੱਲਤ ਦੋਹਰਿਆਂ ਵਾਲੀ ਲਿਖਤ ਦਿਉ।
- Ask them to notice the difference in the wordings and the writers of the both.
ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਪਾਠ ਦੌਰਾਨ ਮਿਲੀ ਦੋਹਰਿਆਂ ਵਾਲੀ ਲਿਖਤ ਦੀ ਇਸ ਲਿਖਤ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹੋ।
- Comparing both, explain to the students that during 1880's at the time of Giānī Giān Singh, it was a beginning of a re-awakening within the Sikh community. Also explain that Bhāi Prahlād Singh was contemporary of the Gurū and that his writing is from early 1700's, which is much closer to Gurū Gobind Singh Sahib's period, therefore probably more relevant.
ਦੋਹਰੇ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਾਓ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ ੧੮੮੦ ਵਿਚ ਸਿਖ ਕੌਮ ਅਪਣੀ ਅਸਲ ਰਿਵਾਇਤਾਂ ਵਲ ਮੁੜ ਜਾਗਰੂਕ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਇਹ ਜਾਨਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੇਂ (੧੭੧੦) ਦੇ ਸਿਖ ਸਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਗੁਰੂ ਕਾਲ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

- Because prior to that the Sikhs were engaged in guerilla warfare with the invaders coming to northern India, so they could not write history, take care of the articles of historical importance, or get the accurate message of Sikhī in its true form across.
ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਸਿਖ ਬਾਹਰੋਂ ਆਉਂਦੇ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਨਾਲ ਜੰਗ ਵਿਚ ਹੀ ਰੁਝੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਇਤਹਾਸ ਲਿਖਣ ਤੇ ਸਿਖੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ।
- It was the time when idol worship had already entered into Sikh traditions.
ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰ ਰਹੇ ਸਾਧ, ਨਿਰਮਲੇ, ਮਹੰਤ ਆਦਿ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਮੂਰਤੀ-ਪੂਜਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ।
- In fact, there were idols installed in the Harimandar Sāhib and the worshipping of idols of Gurū Nānak Sāhib and Hindū deities was becoming common practice among the masses.
ਗਲ ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਵਧ ਗਈ ਕਿ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਵੀ ਮੂਰਤੀਆਂ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਦਿਤੀ ਗਈਆਂ।
- Giānī Giān Singh, a prolific writer and preacher, thought it necessary to send the message to the Sikh Panth (ਪੰਥ) that Gurbānī was to be considered the sole bestower of liberation and the object of reverence and not any individual body (ਦੇਹਧਾਰੀ - *dehdhārī*) or any idol.
ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਇਕ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਲਿਖਤ ਰਾਹੀਂ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਕੇਵਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਜ਼ਰੀਆ ਅਤੇ ਸਤਕਾਰ ਯੋਗ ਹੈ। ਏਸ ਲਈ ਸਾਹਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰੂ ਮਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਦੇਹਧਾਰੀ ਜਾਂ ਮੂਰਤੀ ਨੂੰ।
- So he probably creatively changed the middle couplet from ‘ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਮਾਨੀਅਹਿ ਪਰਗਟ ਗੁਰੂ ਕੀ ਦੇਹ। ਜੋ ਸਿਖ ਮੇ ਮਿਲਬੋ ਚਹਿਹ ਖੋਜ ਇਨਹੁ ਮਹਿ ਲੇਹੁ।’ to ‘ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਮਾਨੀਓ ਪ੍ਰਗਟ ਗੁਰਾਂ ਕੀ ਦੇਹ। ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਮਿਲਬੋ ਚਹੇ ਖੋਜ ਸਬਦ ਮੈਂ ਲੇਹੁ।’
ਇਸੇ ਮੰਤਵ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵਿਚਲਾ ਦੋਹਰਾ ‘ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਮਾਨੀਅਹਿ ਪਰਗਟ ਗੁਰੂ ਕੀ ਦੇਹ। ਜੋ ਸਿਖ ਮੇ ਮਿਲਬੋ ਚਹਿਹ ਖੋਜ ਇਨਹੁ ਮਹਿ ਲੇਹੁ।’ ਤੋਂ ਬਦਲ ਕੇ ‘ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਮਾਨੀਓ ਪ੍ਰਗਟ ਗੁਰਾਂ ਕੀ ਦੇਹ। ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਮਿਲਬੋ ਚਹਿਹ ਖੋਜ ਸਬਦ ਮਹਿ ਲੇਹੁ।’ ਬਣਾ ਦਿਤਾ।
- It was a short-term solution to a specific contemporary problem and it had worked to some extent too.
ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹਦ ਤਕ ਠਲ੍ਹੂ ਪੈ ਗਈ। ਪਰ ਇਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਲੋੜ (ਅਲਪਕਾਲੀ ਹਲ) ਸੀ।
- But now there is no popular worship of idols in our Gurduārās, though unfortunately there are many cases where the respect for Gurū Granth Sāhib takes on a pattern that begins to treat it like an idol. Perhaps the best respect for Gurū Granth Sāhib is to read, understand and live it. Living it also involves respecting the institution of the Gurū Khālsā Panth as Gurū Gobind Singh Sāhib has instructed us.
ਏਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਪਰਚੱਲਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸਤਕਾਰ ਇਕ ਮੂਰਤੀ ਵਾਂਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸਤਕਾਰ ਸ਼ਾਇਦ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ, ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਅਮਲ ਰਰਨ ਵਿਚ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦਾ ਸਤਕਾਰ ਵੀ ਇਸ ਅਮਲ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- So our focus must once again come back to the holistic Gurū as per the vision of Gurū Gobind Singh Sāhib which is ‘the Gurū Granth and the Gurū Panth.’
ਪਰ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਕੋਈ ਔਕੜ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਆਉ ਅਸੀਂ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਵਲੋਂ ਦਿਤੇ ‘ਆਤਮਾ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ, ਸ਼ਰੀਰ ਪੰਥ ਵਿਚ’ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮੁੜ੍ਹ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰੀਏ।
- While listening to the teacher, students will also take notes, which may help them later for their discussion.
ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੁਣਦੇ ਸਮੇਂ ਜਰੂਰੀ ਤਥ ਲਿਖ ਵੀ ਲੈਣ।

Explanation/Extension (20-25 minutes)

- Divide the class into small groups.
ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਛੋਟੀ ਟੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਿਉ।
- Tell them to get one lined paper and few pens or pencils for each group.
ਹਰ ਟੋਲੀ ਨੂੰ ਇਕ ਕਾਗਜ਼ ਅਤੇ ਕੁਝ ਪੈਨ ਦੇ ਦਿਉ।
- They are going to have a discussion and are required to take short notes of it.
ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਲੋੜ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰੇ ਦੌਰਾਨ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਪਵੇਗੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸਾਰ ਕਾਗਜ਼ ਉੱਤੇ ਲਿਖਣਗੇ।
- The topic of discussion is 'Practices associated with respect or disrespect, and service of Gurū Granth Sāhib.
ਉਹ ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਵਿਸ਼ੇ 'ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਆਦਰ, ਸਤਿਕਾਰ ਆਦਿ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ।
- You can help the students by writing some examples on the board (given in resources).
ਤੁਸੀਂ ਬੋਰਡ ਉੱਤੇ ਕੁਝ ਨਮੂਨੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਲਿਖ ਸਕਦੇ ਹੋ।
- When the students are engaged in discussion, go to each group and listen to them.
ਜਦੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਟੋਲੀਆਂ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣੋ।
- At the end you go around and have a look at each group's notes to find out what they actually did. You can even choose to ask them to hand in their notes to you after writing their names on it.
ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਧਿਆਪਕ ਸਾਰੇ ਟੋਲੀਆਂ ਦੇ ਲਿਖਤ ਵਿਚਾਰ ਵੇਖਣਗੇ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਲੈ ਲੈਣਗੇ।

Evaluation (5 minutes)

- The students would be assessed on the basis of their participation in the discussion and the notes they deduced from it:
ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਧਾਰਾਂ ਤੇ ਪਰਖ ਹੋਵੇਗੀ:
  - All the members of a same discussion group would be awarded equal points for the written notes.
ਲਿਖਤੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸਾਰ (ਇਕ ਟੋਲੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਅੰਕ ਦਿਤੇ ਜਾਣ)।
  - However the verbal participation would be observed by the teacher and graded accordingly.
ਜੁਬਾਨੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਵਿਚਾਰ। ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਨਿਜੀ ਨਿਰੀਖਣ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ।

Teacher Resources

ਹੇਠਾਂ ਕੁਝ ਰੀਤਾਂ (practices) ਦੇ ਉਦਾਹਰਣ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਬਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦਾ ਆਤਮਕ ਸਰੂਪ ਹਨ, ਦੇਹ ਨਹੀਂ।

- ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੀੜੇ ਨੂੰ ਮੁਠੀਆਂ ਭਰਨੀਆਂ (ਘੁਟਣਾ)।
To massage the legs of the pīrī on which Gurū Granth Sāhib is placed
- ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਦਾਤਣ, ਪਾਣੀ ਆਦਿਕ ਦੇਣਾ।
To provide toothbrush or water to the Gurū Granth Sāhib
- ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਲੰਗਰ ਦਾ ਭੋਗ ਲਵਾਉਣਾ।
To act as if you are feeding *laṅgar* to Gurū Granth Sāhib
- ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮੌਸਮ ਮੁਤਾਬਕ ਗਰਮ-ਠੰਡੇ ਰੁਮਾਲੇ ਚੜ੍ਹਾਉਣੇ।
To provide different coverings for Gurū Granth Sāhib based on the weather/temperature

Dohre

Note: Please note that over the years no change has been made to couplet one or three, but there have been variations to couplet two.

Couplet #1

ਆਗਿਆ ਭਈ ਅਕਾਲ ਕੀ ਤਬੈ ਚਲਾਯੋ ਪੰਥ।

ਸਭ ਸਿਖਨ ਕੇ ਹੁਕਮ ਹੈ ਗੁਰੂ ਮਾਨੀਓ ਗ੍ਰੰਥ।

āgiā bhaī akāl kī tabai calāyo panth.

sabh sikhan ko hukam hai gurū mānīo granth.

As was ordained by the Timeless, thus was established the Panth

To all Sikhs, let this be the order, recognize the Granth as your Gurū

Author: Giānī Giān Singh, Panth Prakāsh, 11, 40

Couplet #2

ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਮਾਨੀਅਹਿ ਪ੍ਰਗਟ ਗੁਰੂ ਕੀ ਦੇਹ।

ਜੋ ਸਿਖ ਮੇਂ ਮਿਲਬੇ ਚਹਿਹ ਖੋਜ ਇਨਹੁ ਮਹਿ ਲੇਹੁ।

gurū khālsā mānīahi pargaṭ gurū kī deh.

jo sikh mo milbe cahih khoj inhu mahi lehu.

Recognize the Gurū Khālsā as the body of our beloved Gurūs

Those Sikhs that seek the acquaintance of the Gurū, search within them.

Author: Bhāī Prahād Singh, Rahitnāme, 24

Prevalent Versions:

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਮਾਨੀਓ ਪ੍ਰਗਟ ਗੁਰਾਂ ਕੀ ਦੇਹ।

ਜਾ ਕਾ ਹਿਰਦਾ ਸੁਧ ਹੈ ਖੋਜ ਸਬਦ ਮਹਿ ਲੇਹ।

gurū granth jī mānīo pragaṭ gurām kī deh.

jā kā hirdā sudh hai khoj sabad mahi leh.

The reverend Gurū Granth is the visible body of the Gurūs

Those that wish to purify their souls, delve into the Sabad.

Author: Giānī Giān Singh, Panth Prakāsh (1880)

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਕੇ ਮਾਨੀਓ ਪ੍ਰਗਠ ਗੁਰਾਂ ਕੀ ਦੇਹ।

ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਮਿਲਬੇ ਚਹੇ ਖੋਜ ਸਬਦ ਮੈਂ ਲੇਹ।

gurū granth ko mānīo pragaṭ gurām kī deh.

jo prabh ko milbo cahe khoj sabad main leh.
The reverend Gurū Granth is the visible body of the Gurūs
Whoever wished to meet Vāhgurū should do so searching in the Sabad.
 Author: Giānī Giān Singh, Panth Prakāsh (Re-Printed 1987)

Couplet #3

ਰਾਜ ਕਰੇਗਾ ਖਾਲਸਾ ਆਕੀ ਰਹਿ ਨ ਕੋਇ।
 ਖ਼ਾਰ ਹੋਇ ਸਭ ਮਿਲੈਂਗੇ ਬਚਹਿ ਸ਼ਰਨ ਜੋ ਹੋਇ।
 rāj karegā khālsā ākī rahahi na koi.
 khvar hoi sabh milainge bacahi sharan jo hoi.
The Sikh people shall remain free and sovereign, always, non-challenging this position.
For, all shall realize, after bitter frustration, that there is no redemption except in the way of the
life that the Khālsā upholds!
 Author: Bhāī Nand Lāl, Tankhāhnāmā, 36